

**LA SUBSTITUCIO DE L'HUMANISME LIBERAL PEL
DARWINISME SOCIAL**

**LA GRAN CONTRADICCIO DEL
NEO-LIBERALISME MODERN**

Luis de Sebastián

1. INTRODUCCIÓ

La tesi que defenso en aquest quadern és que el fenomen social i ideològic conegut en els nostres temps com a neo-liberalisme no s'assembla en res al liberalisme econòmic clàssic dels autors de l'Economia Política Britànica dels segles XVIII i XIX. Més aviat hi és oposat quant als ideals, motivacions i objectius econòmics i socials que aquell tingué. El terme neo, afegit al de liberalisme, resulta de fet equivalent a no-liberalisme. Per mi el neo-liberalisme és no-liberalisme.

Demostraré això mostrant que la ideologia "neo-liberal" de la nostra època és darwinisme social, la doctrina que exalta la necessitat i conveniència per al conjunt de la societat (i de l'espècie humana) que alguns dels seus membres, els més ben dotats i capacitats per a la competència econòmica, tinguin totes les oportunitats de triomfar i de sobreviure en l'enfrontament dels homes contra la natura i dels homes entre si per mantenir el control sobre els recursos creadors de riquesa.

Per la seva pròpia descripció es farà evident que el darwinisme social és contradictori conceptualment i incompatible pràcticament amb els valors que el liberalisme tradicional promovia o intentava promoure.

2. EL LIBERALISME COM A MOVIMENT D'OPOSICIO ALS MONOPOLIS REIALS

2.1. L'oposició social a l'"Ancien Régime"

El liberalisme, com a moviment social, és un moviment d'oposició a la manera de concebre i d'organitzar la societat que resultà de l'evolució del món medieval cap al món dels Estats-nació centralitzats i regits per monarquies absolutes.

Tant el món medieval com l'edat moderna mantenen la concepció que la societat està formada per persones, que, per naixement, estan situades en estats -o estaments- socials, subordinats els uns als altres sota l'autoritat reial. Els "estats" són immutables, infranquejables i estancs (és a dir, que no es pot passar de l'un a l'altre), com a reflex del destí de les persones en la història, que Déu els ha assignat. I de fet la **mobilitat social** és normalment rara i imperfecta. Només s'arriba al cim de la societat bé per l'heroisme en les guerres, bé per la conquesta de noves terres a ultramar, bé per la santedat en la religió (l'exèrcit i l'esglèsia són els únics canals institucionalitzats de mobilitat social). El comerç i les finances són certament camins de riquesa, però no necessàriament d'ascensió social, tot i que, a la llarga, la Providència sempre trobava la manera de transformar riquesa en noblesa.

Aquesta concepció de la societat sanciona la **desigualtat** en l'estat de les persones i, en conseqüència, en les seves prerrogatives i drets, com una manifestació d'una voluntat divina misteriosa i sobiranament arbitrària. La igualtat radical de la condició de fills de Déu i redimits per la sang de Crist, que hom defensa en Teologia, no té el seu reflex o correlació social en una igualtat bàsica de tots els éssers humans en les activitats i institucions de la vida social.

Ben al contrari, l'ordenament jeràrquic dels "estats" és un requisit per al bon funcionament de la societat i per a la major glòria de Déu (1).

El poder polític, o sigui, el poder reial, ve directament de Déu, malgrat que de vegades cal descobrir aquesta voluntat de Déu a posteriori, en l'èxit de guerres, conspiracions o conquestes. Normalment aquesta voluntat es manifesta mitjançant la successió dinàstica. El poble en si no té cap poder, ni els seus drets no són originaris; només té els drets que el rei li concedeix. El poble es beneficia del poder reial en la mesura que és bon súbdit, complint les seves obligacions amb el rei, que és qui s'encarrega de procurar el benestar de tots els seus súbdits.

2.2. L'"economia sotmesa" en el règim de la monarquia absoluta

En aquest estat de coses, l'ordenament, vigilància i control de l'economia és una de les principals prerrogatives i responsabilitats del rei. Des de temps immemorials hom ha cregut en la necessitat d'ordenar i regular l'exercici de les activitats comercials i canviàries (2). També des de la més remota antiguitat hom ha reconegut als governants el dret de cobrar impostos i d'incórrer en una sèrie de despeses necessàries per a la comunitat.

Durant molts segles l'activitat econòmica ha estat regulada "des de fora", bé per principis religiosos (com ara l'obligació de pagar del mes i primícies, la prohibició de la usura, etc.), bé per principis polítics ("el comerç internacional és una prolongació de la diplomàcia i fins i tot de la guerra"), bé per altre tipus de consideracions, com ara l'arbitri o el caprici reial. Aquesta pràctica corresponia a l'estat d'opinió dominant. Fins fa molt poc en la història de la humanitat, l'activitat econòmica dels

particulars s'ha considerat incapaç de contribuir als objectius comuns de la societat (supremacia política, triomf militar o el "bé comú"), si no s'ordenava i se sotmetia als conceptes i designis rectoris de l'autoritat. L'egoisme es concebia com a ineficient socialment i l'autonomia dels agents econòmics com una debilitat o irresponsabilitat dels poders públics.

En la monarquia absoluta, a més, l'activitat econòmica està sotmesa a la corona en la mesura que crea riquesa i la riquesa és font de poder. La riquesa de les arques reials fa possible les flotes i els exèrcits, els canons i les fortificacions. Fa possible també dots matrimonials i la compra d'estadistes estrangers. Així doncs, la creació de la riquesa-poder (nacional i internacional) no pot deixar-se a l'atzar, a la improvisació o a l'arbitri de múltiples agents econòmics, quan cadascú busca el seu propi profit i no el de l'Estat, o sigui, el de la corona. Aquesta és la concepció bàsica -per cert, derivada de Maquiavel- d'allò que els autors posteriors i crítics anomenarien el mercantilisme. Contra aquesta concepció es rebel·len els economistes liberals dels segles XVIII i XIX.

El mercantilisme o sistema mercantil, com el qualificà Adam Smith (3), representa la màxima expressió del control estatal d'una economia nacional cada vegada més complexa i àmplia. Els autors liberals posaren els seus punts de mira en l'organització de l'economia francesa durant els últims Borbons -concretament sota el ministre Colbert- com el prototipus d'una organització absurda i aberrant econòmicament, que un Estat modern hauria d'evitar a tota costa.

En essència, el mercantilisme prescriu cap enfora una política comercial agressiva i proteccionista, amb vistes a maximitzar el saldo de la balança de pagaments i el consegüent flux d'or i plata (l'"espècie", com deien llavors); i cap endins el control i la "planificació" (4) de l'economia, amb vistes a servir més eficientment els interessos polítics de la corona. Per a fer-ho, al llarg dels segles XVI i XVII s'erigí una organització basada en els monopolis reials: grans empreses que, sota la protecció especial de la corona i amb exclusió de competidors, es dedicaven a les activitats comercials i productives que els reis consideraven de major transcendència per als seus projectes.

D'aquesta manera, el gran comerç, el comerç en els nous i fascinants productes ultramarins, la producció que aplicava noves tecnologies, i algunes activitats agrícoles essencials, es desenvoluparen sota un règim de protecció i monopoli, que proporcionà molts guanys als beneficiaris, però que implicava alhora un gran control i interferència per part dels governants i ministres de finances. A la llarga, d'aquest règim econòmic en resultaren grans ineficiències i distorsions en els mercats, amb danys severos per a la multitud de petits comerciants i agricultors no protegits, així com per a la classe emergent de fabricants independents que, deixant els gremis, començaren a produir (pel seu compte i amb una "divisió del treball") les manufactures d'ús més corrent.

2.3. Les forces alliberadores del mercat. L'auto-regulació

La manera d'alliberar l'activitat econòmica de la tutela i control reial començà tot demostrant que aquesta tutela no era necessària sinò que, més aviat, era contraproductent.

Aquesta demostració innovadora i difícil suposa una mena d'harmonia pre-establerta en el terreny econòmic, en virtut de la qual mentre cada empresari emprà els recursos productius de la manera més avantatjosa per a ell, es produeix una assignació de recursos més avantatjosa per a la comunitat.

Gestionant aquesta indústria de manera que el seu producte sigui del major valor possible, ell (empresari) busca únicament el seu propi benefici, i en això, com en molts altres casos, està dirigit per una mà invisible a assolir un fi que no era part de la seva intenció (5).

El liberalisme també suposa que els mercats i que les relacions econòmiques entre els agents estan sotmesos a unes lleis de funcionament, tan objectives com les lleis físico-naturals, les quals delimiten les possibilitats del que pot fer-se des de fora amb el sistema econòmic. Aquestes lleis han de ser conegudes com a condicionants de l'actuació, respectades com a normes i utilitzades per a predir els resultats de l'activitat econòmica. Ofereixen les línies de moviment més segures per a aconseguir que el sistema funcioni bé. El millor que es pot fer amb l'economia és deixar que les lleis objectives que la regeixen funcionin soles, sense interferències externes.

Amb altres paraules, el sistema econòmic (és a dir, el conjunt de mercats de productes i factors de producció) es pot regular a si mateix. Però per a això cal que les autoritats no impedeixin, amb el seu intervencionisme, el funcionament del mecanisme d'auto-regulació. D'aquí l'exigència del laissez faire, laissez passer ("deixar que les coses segueixin el seu curs natural"). La peça clau del mecanisme d'auto-regulació és la competència entre compradors, tant de productes com dels serveis dels factors de producció. La competència, basada en una bona informació sobre les possibilitats que ofereixen els mercats, és en definitiva la força social que equilibra els mercats, igualant l'oferta i la demanda.

L'equilibri dels mercats determina uns preus que reflecteixen perfectament tant les preferències subjectives dels consumidors com les disponibilitats objectives dels productors. D'aquesta manera, no tan sols s'obté la millor assignació possible de recursos productius (per a la societat), sinó que s'obtenen els millors preus possibles, és a dir, els preus més baixos i més ajustats a les condicions de producció. Els preus d'equilibri, o preus competitius, resulten ser, en certa manera, els preus justos que tant preocupaven els predicadors i moralistes dels segles anteriors.

2.4. La competència com a energia generadora de l'eficiència social

Per als liberals clàssics, la competència era una cosa molt seriosa. En el seu esquema és l'únic llaç que uneix els esforços individuals de molts agents econòmics actuant egoïstament, i el bé de la societat, que també els interessa. La competència lliga els individus, fins i tot a pesar seu, i els condiona per tal que d'entre totes les opcions possibles elegeixin de fet, com per imposició del conjunt d'agents sobre cada un en particular, les que són millors per al conjunt. Així, el conflicte entre l'individualisme-egoisme i el bé comú es resol per l'acció de la competència sobre les decisions individuals.

Si del sistema econòmic s'eliminava la competència, desapareixeria el vincle entre l'interés individual i el bé comú. Sense competència resultaria una societat dominada per la llei del més fort, on els interessos particulars dels qui han encadenat les forces de la competència (els monopolis) dominen sobre els interessos generals. En aquesta societat no hi hauria igualtat d'oportunitats, ni llibertat econòmica, ni eficiència social. És una societat que els liberals

clàssics rebutjarien com una reproducció de les pitjors institucions del passat que ells tractaren d'eliminar.

2.5. El monopoli com a negació radical de la competència i del mecanisme auto-regulador

Així doncs, l'existència de la competència suposa una organització econòmica en què cap dels empresaris o agents participants posseeix una quota de poder desmesurada sobre el mercat. Tots han de ser petits empresaris -per a usar la terminologia moderna- o, com a mínim, empresaris amb les mateixes oportunitats aproximadament: el mateix accés a les primeres matèries i a la tecnologia productiva, el mateix accés als mercats dels productes, la mateixa informació sobre les preferències i demandes dels consumidors, etc. En el moment que alguna empresa tingui algun clar avantatge sobre la resta en algun d'aquests aspectes, s'imposarà sobre la resta i la competència entre elles es veurà disminuïda. En realitat, aquest és un món d'igualtat d'oportunitats per als agents econòmics, basat en igual informació i iguals condicions, on només diferencia el major treball, la major comprensió de les lleis del mercat, o la sort.

Aquestes condicions no es donaven en el sistema mercantilista, que es basava en l'existència de monopolis reials. La regulació, feta al marge (o en contra) de les lleis objectives del mercat era necessàriament ineficaç. Els recursos no s'empraven de la millor manera possible, ni els preus resultants de la intervenció reial no eren els més justos (més baixos).

Adam Smith ho tenia molt clar:

El monopoli, a més, és un gran enemic de la bona gestió, que no es pot establir universalment si no és com a conseqüència d'una competència lliure i general que obliga cadascú a recórrer-hi per a la seva pròpia defensa (6).

I també John Stuart Mill:

Jo penso que, fins i tot en l'estat actual de la societat i de la indústria, tota restricció de la competència és un mal i tota extensió d'ella, encara que per algun temps perjudiqui alguna classe de treballadors, sempre és un bé definitiu (7).

David Ricardo, per la seva banda, atacà severament els monopolis en el comerç internacional, com a ineficients i perjudicials a la llarga contra el país que els estableix (8).

2.6. El control ètic de la competència. "La Teoria dels Sentiments Morals"

Seria injust atribuir als liberals tradicionals una concepció del món purament "harmonicista" (creença en l'harmonia pre-establerta dels interessos econòmics de les diferents classes). Segons ha ressaltat l'historiador del Pensament Econòmic Lionel Robbins -i com es veu llegint les seves obres-, els clàssics liberals eren molt conscients dels conflictes d'interessos que es podien donar entre les diverses classes socials.

Tot i concedint la possibilitat d'establir un estat de perfecta llibertat econòmica... l'harmonia que s'establiria seria una harmonia d'una naturalesa molt limitada. Hi hauria avantatges mutus en l'intercanvi... Però les tendències de la societat a llarg termini no eren necessàriament bones ni tampoc els interessos de tots no s'harmonitzaven. Els

analistes clàssics abunden en descripcions pessimistes i revelacions dels conflictes d'interessos (9).

En efecte, en ells hi trobem descripcions perfectes d'allò que Marx, anys més tard, anomenaria "lluita de classes". Aquí n'hi ha prou amb recordar el capítol vuité del llibre primer de La Riquesa de les Nacions, "sobre els salaris del treball", on hom descriu perfectament els conflictes i els jocs de poder que entren en la determinació dels salaris.

Així doncs, en els clàssics, la competència, per tal de resultar una energia ordenadora dels intercanvis econòmics, havia d'inscriure's en un ordenament jurídic que limitava els drets de cadascú amb els iguals drets dels altres, i s'havia de practicar des d'una actitud ètica que tingués en compte les conseqüències sobre els altres membres de la societat de les pròpies accions en la recerca del bé particular. D'aquesta manera la competència no topava amb la democràcia, ni amb la igualtat de tots els ciutadans davant la llei, ni amb la llibertat de tots en el mercat. Els principis i comportaments econòmics exaltats en "La Riquesa de les Nacions" estan emmarcats en els principis morals de la "Teoria dels Sentiments Morals", l'altra gran obra d'Adam Smith.

Concebuda d'aquesta manera, la competència no és només una garantia d'eficiència en l'assignació dels recursos escassos, sinó que és també una defensa de la llibertat econòmica individual i de la igualtat d'oportunitats en el mercat. Sens dubte és una competència utòpica; però no es pot negar que és compatible amb els ideals revolucionaris de llibertat, igualtat i fraternitat (malgrat que això últim menys clarament).

La concepció ètica subjacent a la noció clàssica de la competència es delata en la preocupació dels economistes clàssics per "the condition of the people" (la sort de les gentes), o el problema social, que la revolució industrial estava generant davant dels seus ulls. Així, Adam Smith opinava:

Els servents, obrers i treballadors de diverses classes componen amb molt la majoria de tota la societat política desenvolupada. Però el que millora les condicions de la majoria mai no pot considerar-se com un inconvenient per al conjunt. Cap societat no pot ser reeixida i feliç, si la majoria dels seus membres són pobres i miserables (10).

I Robert Malthus afirmava anys després:

Si un país només pot ser ric mitjançant una carrera de salaris baixos, jo estaria disposat a dir: fora aquesta riquesa (11).

Autors posteriors perdrien aquest interès per la sort de les majories, tot plantejant el problema de la redistribució d'una altra manera: no com el problema de repartir el "producte anual entre les diverses classes de gent" (David Ricardo), sinó com el problema de posar preu a uns factors de producció, concebuts com a quantitats in abstracto (prescindint de la qüestió de qui els ha apropiat) de diversos recursos productius que entren en una funció objectiva de producció.

La diferència amb els clàssics de la segona generació, o marginalistes, és tremenda, i marca la distància entre una concepció de la competència amb limitacions i preocupacions ètiques i una altra sense aquest tipus de preocupacions. Els clàssics de primera hora apareixen en la història com a reformadors, humanistes i ètics, encara que una mica ingenus, que foren eclipsats molt aviat per

oportunistes, apologistes i defensors a ultrança del "statu quo". D'aquests ens n'hem d'ocupar amb més deteniment.

3. LA REVOLUCIO INDUSTRIAL I LA REALITZACIO CONCRETA DELS IDEALS LIBERALS

3.1. La tendència a la concentració de les empreses

La utilitat social del liberalisme clàssic, com a conjunt de principis per a ordenar l'activitat econòmica, es va esgotant a mesura que el capitalisme competitiu de primera hora va desapareixent. Les moltes empreses de proporcions aproximadament iguals passen per un procés de concentració que en redueix el nombre. Així comencen a aparèixer empreses grans, monopolis i oligopolis, que gradualment canviaran l'estructura dels principals mercats.

Les condicions de possibilitat per a la lliure competència entre agents econòmics en els sectors més dinàmics deixà d'existir com a realitat històrica ja a finals del segle XIX. El que es continuarà anomenant "competència" serà una altra força social, un fenomen de naturalesa diferent. Bàsicament, un conjunt de regles de joc (o de comportament) de les grans empreses, per a repartir-se uns mercats en expansió sense amenaçar-se ni destruir-se mútuament. El tarannà ètic d'aquesta nova classe de competència naturalment no apareix enlloc.

Karl Marx havia vist amb gran clarividència en els orígens de la Revolució Industrial que la tendència a la concentració d'empreses en conglomerats més grans és quelcom de connatural als mercats capitalistes. L'"explotació de capitalistes per capitalistes", com diria aquest autor, porta necessàriament a destruir les condicions de la competència "idíl.lica" i ètica en què es basen les concepcions liberals clàssiques. La necessitat de créixer, l'aparició desigual d'"economies d'escala" i externalitats en els processos productius, les ambicions personals i d'altres factors aviat trenquen les files de les empreses que competeixen en peu d'igualtat. Algunes creix més de pressa que les altres i s'apodera de porcions més grans del mercat. Les altres desapareixen, engolides per la primera, o han d'associar-se en una empresa més gran per a poder fer-li front. La innovació tecnològica també va oferint avantatges a algunes empreses que es constitueixen en les dominants dels seus mercats.

D'aquesta manera es van establir els monopolis en els mercats competitius. Només que ara no són monopolis reials o estatals (com els mercantilistes que foren combatuts pels liberals), sinó monopolis privats, amb una força que arriba a enfrontar-se o a dominar el poder dels monarques i governants. Però els veritables monopolis són pocs, és a dir, aquells en què una indústria es redueix a una empresa (com fou la Tabacalera a Espanya, durant molt de temps). Normalment els mercats són repartits per un grup reduït d'empreses (quatre empreses en l'automòbil als Estats Units, per exemple), que competeixen entre si dins d'un acord tàcit o explícit, quan la llei no ho prohibeix, per tal de no perjudicar-se en coses essencials.

La base fàctica i la realitat empresarial en què es sustentava el model liberal d'ordenament econòmic havia canviat radicalment. Però es continuava usant el paradigma liberal per a contenir la intervenció de l'Estat contra els abusos dels monopolis; es continuava usant la imatge d'un món de petites empreses o mitjanes empreses competitives, i s'aplicava als problemes i interessos de les grans empreses en una estructura oligopolista. ¿Per què es procedí d'aquesta manera? Potser perquè els economistes no van poder trobar una teoria que justificués l'eficiència social de la nova organització dels mercats; potser perquè els empresaris compregueren que les idees antigues -i ja anacròniques- rendien un servei d'ocultació, i per tant de defensa, dels poders que les grans empreses exercien indugudament sobre la societat (12).

Els clàssics del segon torn, els neo-clàssics, van treure els aspectes desagradables de l'economia clàssica com la teoria de la distribució ("la funesta oposició entre els salaris i els beneficis"), i van elaborar en un prodigi d'agudes mental el model d'equilibri general de competència perfecta, en la mesura que la competència generalitzada desapareixia i es transformava com a màxim en competència monopolista. Només en els anys anteriors a la II Guerra Mundial es va començar a escriure, amb certa timidesa, sobre la "competència imperfecta" com un model alternatiu a l'estudi dels mercats.

3.2. La Revolució Industrial a Anglaterra i als Estats Units

És interessant comparar aquestes dues revolucions perquè es donaren en circumstàncies i amb modalitats diferents, i -cosa que és més rellevant per al nostre argument- perquè el pensament subjacent també fou molt divers. La revolució industrial anglesa és el fenomen de fons del capitalisme originari, competitiu, de petites i mitjanes empreses que treballaven el tèxtil i els metalls. Constitueix el "Sitz in Leben" del liberalisme clàssic.

La revolució industrial als Estats Units començà més tard, i assolí el seu apogeu amb la construcció del ferrocarril entre 1867 i 1890. En aquest procés, les empreses petites i mitjanes no hi tingueren el mateix protagonisme que a Anglaterra. Als Estats Units, les grans empreses oligopolistes foren des del principi les impulsores de la construcció i explotació dels ferrocarrils, el veritable pol de desenvolupament de l'economia nord-americana. També foren les grans empreses les que desenvoluparen la indústria de l'acer, de l'extracció i refinament del petroli, del carbó, del tabac, de la fusta, de l'automòbil, etc. La revolució industrial americana està protagonitzada pels "big business" i els grans empresaris com Vanderbilt, Rockefeller, Carnegie, Duke, Stanford, Morgan, etc., persones que acumularen molt ràpidament un immens poder, tant en el sector financer com en el sector real.

En aquest context socio-econòmic no hi havia lloc per al liberalisme competitiu-humanista d'Adam Smith, Malthus i Stuart Mill. Als Estats Units, de fet, no hi va haver una ideologia liberal aplicada als negocis, tot i que la revolució americana estava inspirada fortament pels liberals europeus de l'època. No és coincidència que l'any de la seva independència sigui l'any de publicació de "La Riquesa de les Nacions". Però, segons la majoria dels historiadors, el desenvolupament econòmic que tingué lloc durant la segona meitat del segle XIX tenia molt poc en comú amb els ideals de Washington, Jackson i la resta dels pares de la pàtria, els quals contemplaven com a típicament americana una societat de petits i mitjans empresaris majoritàriament rurals que treballaven en un món on hi regnava la igualtat d'oportunitats. L'immens poder que assoliren els banquers, ferroviaris i industrialistes, trastocà els ideals que animaven la majoria de la població americana, encara rural, i provocà moltes protestes i fins i tot revoltes polítiques contra el poder dels multimilionaris. Aquests poderosos se serviren descaradament de l'administració pública per tal d'augmentar les ocasions d'enriquir-se i d'evitar les regulacions i traves als seus negocis, tot i que el desastre dels anys trenta acabà per fer-les inevitables.

Els grans "tycoons" no tenien més ideologia que la d'acumular poder i diners. Alguns d'ells se serviren de la ideologia liberal, tot i que tardanament i sense molta convicció, per a justificar l'absència del govern federal en el món dels negocis i per a rebutjar-ne les seves intervencions, sempre tímides i insuficients, destinades a limitar el poder i els abusos dels grans empresaris. Tanmateix, en aquest buit ideològic prosperaren les nocions i conceptes de Herbert Spencer, un professor escocès dut als Estats Units per Andrew Carnegie, el rei de l'acer (també d'origen

escocés), per a difondre les seves creences entre el públic americà. Spencer és el pare del darwinisme social que, per a posar-ho en dues paraules, defensa el privilegi dels més forts com a requisit per al bé de tota la societat.

Un deixeble aprofitat de Spencer, el professor William Graham Sumner, escrivia el març de 1894:

El moviment d'organització industrial que acabem de descriure ha produït una gran demanda d'homes capaços de gestionar grans empreses. Aquests homes han estat anomenats "capitans de la indústria"... Els grans líders del desenvolupament de l'organització industrial necessiten els talents de l'habilitat administrativa i executiva, poder per a manar, coratge i fortalesa, que abans només es requerien en els afers militars... La possessió de les qualitats requerides és un monopoli natural. En conseqüència, totes les circumstàncies han concorregut en donar als qui posseeixen aquest monopoli nivells de remuneració enormes i sempre creixents... Els capitans de la indústria i els capitalistes que operen sobre la conjuntura guanyen, si tenen èxit, grans fortunes en un temps molt breu. No hi ha guanys que siguin més legítims ni que rendeixin major servei al conjunt del cos industrial... Seria fàcil mostrar que es fa bé amb l'acumulació de capital en poques mans, és a dir, sota una gestió estreta i directa, que permeti una aplicació encertada i ràpida. També seria fàcil dir que es fa mal amb acusacions vagues i no fonamentades d'elements i grups socials determinats. En els recents debats al voltant de l'impost sobre la renda, s'ha tractat com un axioma el fet que les grans acumulacions de riquesa són socialment perjudicials i que haurien de trencar-se amb impostos. Tenim proves directes del dany que representa equipar els polítics i els periodistes amb aquests dogmes que no han estat demostrats perquè són indemostrables... (13).

I el promotor americà de Herbert Spencer, Andrew Carnegie, escrivia a finals del segle XIX sobre una situació ideal

en què els excedents de riquesa dels pocs esdevindrien, en el millor sentit de la paraula, propietat dels molts, perquè serien administrats per al bé comú; i aquesta riquesa, passant per les mans dels pocs, seria una força per a l'elevació de la nostra raça molt més potent que si es distribuís en petites sumes entre les gents del poble. Fins i tot els més pobres han de veure aquest argument i han d'estar d'acord en què les grans sumes acumulades per uns pocs dels seus conciutadans i gastades en objectius socials, dels quals les masses també en treuran beneficis, els són més valuoses que si estaven disperses en quantitats petites a través dels anys (14).

L'argument és realment increïble: la concentració és millor que la redistribució, fins i tot per als més pobres!! Aquí el liberalisme econòmic està totalment superat per la llei del més fort o "the survival of the fittest", que impulsa l'evolució de les espècies animals, segons Darwin. Això és el que entenem per darwinisme social.

Aquesta és la veritable filosofia social del capitalisme dels oligopolis. El que succeí és que no es va poder continuar defensant en la forma descarnada de Spencer, Sumner i Carnegie. La crítica sistemàtica dels abusos dels "big business" als Estats Units per part d'escriptors, predicadors i alguns polítics més honrats, obligà els homes d'empresa a buscar la manera d'ocultar allò que tant irritava l'opinió pública: l'extraordinària acumulació de diners i de poder en poques mans. Per això servien

admirablement els models de competència perfecta que glorificaven les excel·lències d'un mercat abstracte, el qual, per cert, no s'assemblava en res a la realitat de l'organització industrial imperant a finals del segle XIX.

A Europa, l'enfortiment dels sindicats i dels partits socialistes també obligà el capital dels oligopolis a renunciar a la defensa oberta d'un sistema social basat en la concentració de riquesa en relativament poques persones. Aquí també es tractà d'encobrir la realitat amb el desenvolupament d'una teoria abstracta que prescindia totalment de la qüestió de l'apropiació dels factors productius i reduïa els problemes de la distribució de l'ingrés a la fixació dels preus d'uns factors abstractes.

3.3. La ideologia de l'economia mixta

La Gran Depressió dels anys trenta, amb les seves seqüeles de fallides de molts negocis, atur i pobresa massiva, canvià molt el panorama. L'Estat hagué d'intervenir en l'economia per a impedir una catàstrofe. Fins i tot als Estats Units, on entre el final de la guerra europea (1919) i la crisi de 1929 la presència del govern federal en l'economia havia estat mínima, l'Estat hi augmentà el seu paper per a pal·liar els efectes de la crisi.

L'Estat anà augmentant el seu pes en les economies capitalistes a partir de la Segona Guerra Mundial, mitjançant l'establiment de l'Estat del Benestar, les polítiques keynesianes de la disposició de la demanda agregada, i les mesures redistributives fetes possibles per la mateixa expansió de l'economia capitalista en els anys cinquanta i seixanta. Així s'anà creant una economia mixta en què l'Estat, o sector públic de l'economia, apareixia, com a mínim en principi, com un poder compensador ("countervailing power") del dels oligopolis, que s'estaven reconstituïnt i augmentant. Les polítiques de tall social, la de plena ocupació, la co-gestió amb els sindicats, la legislació laboral, etc., incidiren en l'elevació general del nivell de vida dels treballadors (d'altra banda necessària en un sistema econòmic que produeix massivament béns de consum). Aquestes millores ocultaren, durant algun temps, el procés de concentració d'empreses que s'estava donant mitjançant l'expansió mundial dels oligopolis nordamericans i més tard els europeus.

Durant aquests anys d'expansió i prosperitat (1945-1973) la teoria econòmica està dominada per la síntesi neo-clàssica, ensenyada entre d'altres pel premi Nobel Paul A. Samuelson, qui introduí a l'estudi de l'economia moltes generacions d'estudiants en tot el món. En aquesta síntesi es combinava poc rigorosament la microeconomia, que explica el comportament dels mercats mitjançant els models de competència perfecta i monopolista, amb la macroeconomia, que explicava el comportament dels grans agregats, com ara consum, inversió, despesa pública, oferta monetària, inflació, etc. La síntesi neo-clàssica reproduïx en part la maniobra d'escamoteig i apologia dels autors liberals de la segona generació (Walras, Marshall, Pigou, etc.) -els neo-clàssics-, tot i que reintrodueix a la consideració dels economistes els problemes clàssics del creixement, les crisis, l'acumulació i la redistribució en les anàlisis macroeconòmiques.

En conjunt, el pensament econòmic dels anys daurats de la segona meitat d'aquest segle han posat una sordina convenient a les pretensions ideològiques del gran capital (el seu darwinisme social larvat) i ha donat cabuda a conceptes nous de solidaritat i responsabilitat social per part dels agents econòmics.

3.4. El ressorgiment de la ideologia anomenada neo-liberal

Amb la crisi dels anys setanta venen la crisi del keynesianisme i la crisi del conjunt -més o menys coherent- d'idees que feia acceptable als diversos agents socials el paper que l'Estat tenia en l'economia, així com les mesures redistributives i socials. La crisi allibera els instints individualistes dels empresaris. Quan l'Estat ja no pot regular el sistema, controlant la inflació i el cicle econòmic, la seva utilitat per als negocis decreix. Més encara, en augmentar els dèficits fiscals i la necessitat de finançar-los ortodoxament (és a dir: captant estalvi del públic), l'Estat es presenta com a competidor del sector privat en el mercat de capitals. Amb aquesta competència el diner s'encareix, els tipus d'interès augmenten i la inversió es redueix. D'aquí en surt l'eslògan: "L'Estat no és la solució; l'Estat és el problema".

Novament, com en el segle XIX, per a fer retrocedir l'Estat caldrà justificar els avantatges de la seva retirada. Però ara aquesta justificació no es pot fer en nom d'una competència generalitzada, perquè els oligopolis dominen l'organització industrial. Ni en nom d'una mà invisible, perquè la gent està acostumada a veure i a palpar la mà visible de l'Estat del Benestar. Les circumstàncies de les empreses són molt diferents i l'opinió pública té un altre nivell d'informació i de consciència que en el segle XIX.

Per a justificar la retirada de l'Estat es munta una maniobra intel·lectual i política que abasta molts fronts.

- En primer lloc es demostra a nivell teòric la impossibilitat de fer una gestió macroeconòmica encertada per part de l'Estat. Aquesta és la tesi central de la teoria de les expectatives racionals, que amb gran luxe de matemàtiques i aparell economètric són difoses en les facultats d'econòmiques pels deixebles de Milton Friedman i altres gurús de la Universitat de Chicago (la universitat de Rockefeller). Segons els teòrics de les expectatives racionals, el públic, els agents econòmics individuals, disposen de la informació suficient com per a anticipar les accions del govern i anul·lar-les amb el seu comportament, si senten que els pot perjudicar. La possibilitat d'aplicar polítiques basades en l'experiència passada i incorporada en els models econòmics que serveixen per a dissenyar aquestes polítiques, queda reduïda als casos en què hom sorprengui els agents. La conclusió pràctica d'aquesta escola és que l'Estat ha de ser molt menys "militant" en la direcció de l'economia. Torna la vella prescripció friedmaniana de suprimir les intervencions discrecionals de les autoritats i substituir-les per regles fixes (per exemple en el control dels actius líquids).
- D'altra banda es posen de manifest els costos, presents i futurs, de l'Estat del Benestar, exagerats a conseqüència de la crisi que genera un nombre inaudit de desocupats, i de l'evolució demogràfica que va fent envellir la població. Els costos de la seguretat social i de la medicina social han augmentat en realitat a un ritme major que en altres dècades, i això ha plantejat un problema real -i no només ideològic- de finançament en el futur. Els elevats dèficits de molts Estats es nodreixen de les despeses per aquest concepte. D'aquí agafen arguments els qui pretenen reduir el paper de l'Estat per a proposar l'alternativa de la privatització. Però proposen privatitzar, naturalment, només aquelles operacions del sistema, com ara les jubilacions i l'assistència mèdica, que poden ser rendibles a empreses privades, sense disputar a l'Estat la gestió de les altres.
- Llavors ve l'atac als sindicats de classe que, per a efectes de l'anàlisi econòmica "científica", es conceptualitzen com una magna distorsió del mercat de treball que,

juntament amb d'altres, com el salari mínim, protecció contra l'acomiadament, contractes permanents, etc., cal eliminar per a permetre que el mercat de treball trobi el seu equilibri.

- Hom insisteix en la ineficiència de les empreses públiques (per dis-economies d'escala, generalment), moltes de les quals han resultat del salvament per part de l'Estat d'empreses privades fallides, i les que són rendibles es passen al sector privat perquè les administri, ressaltant el principi de la superioritat de la gestió privada i el motiu del lucre sobre la gestió pública.
- Es consagren les polítiques exigides per *la supply-side economics* (economia de la banda de l'oferta), que exalten el paper dels inversors privats, la reducció de regulacions i traves als negocis, la reducció d'impostos i, en general, els canvis legals i administratius que siguin necessaris per a fomentar la producció i els guanys de les empreses. Se la contraposa a l'economia de la demanda, que havia inspirat la gestió econòmica de les dècades anteriors, amb forta intervenció estatal.

Totes aquestes estratègies parcials del que, falsament, s'anomena neo-liberalisme conflueixen cap al que és la veritable ideologia del capitalisme dels oligopolis: el darwinisme social; l'afavorir, conrear i mimar, donar facilitats i recursos als qui tenen més, als grans empresaris, als banquers famosos, als rics, als poderosos; només ells poden fer funcionar el sistema, només ells ens poden treure de la crisi. Per això privatitzar és un imperatiu; cal cedir les millors porcions del sistema d'economia pública als ciutadans, però sobretot als ciutadans més rics, (cas de la privatització de Repsol), als qui realment saben què fer amb els diners, ja que ells tenen la solució de la crisi.

En aquest estat d'opinió s'inscriuen els governs conservadors de Reagan i de la senyora Thatcher, que són el paradigma de tots els governs capitalistes del món. Al cap d'una dècada d'afavorir els rics, que ha estat en essència la política de tots aquests governs, els resultats són aquí perquè els avaluem.

Naturalment, els rics s'han fet més rics. Aquest era el primer objectiu de l'operació. Els guanys de tot tipus d'empreses mitjanament portades han augmentat en aquests últims cinc anys a ritmes tan elevats com durant la dècada daurada dels seixanta. Com a resultat de l'enriquiment dels rics, el sistema ha funcionat millor en una bona part; s'han creat milions de llocs de treball en els països industrialitzats, tot i que amb una ocupació molt més precària que fa deu anys i sense repondre tots els llocs que es destruïren durant la crisi. Unes empreses n'han comprat d'altres, de vegades pagant preus fabulosos (el holding financer K.K.R. comprà la Reynolds Nabisco per 3 bilions de pessetes) i el grau de concentració ha augmentat enormement en sectors com ara l'alimentació, les comunicacions, la publicitat, etc. S'ha augmentat la pura especulació: de divises, financera, de sòl, habitatges, obres d'art, etc., fet que suposa desviar fons d'activitats estrictament productives.

Per la seva banda, els governs han anat finançant dèficits creixents, contribuint a crear nous instruments de riquesa (pagarés, lletres, etc.) i d'especulació (assegurances de prima única). Però també ha augmentat d'una manera alarmant el nombre de pobres. Al costat dels nous rics en tots els països estan sorgint els nous pobres, aquells qui tot i treballant no tenen diners per a comprar casa i sovint ni per a pagar un lloguer (el problema dels "homeless", gent sense llar, és molt greu als Estats Units). Aquest és un tema que només toco de passada, perquè ja està documentat i analitzat en d'altres publicacions de Cristianisme i Justícia.

Des d'un punt de vista darwinista, l'augment del nombre de pobres podria interpretar-se que constitueix els costos de l'evolució. Per al bé de l'espècie cal que els més ben dotats prosperin i els més mal dotats desapareguin. Per al darwinisme social, els nous pobres són el cost dolorosament necessari perquè els escollits, els qui fan anar la raça humana cap endavant, estiguin cada dia en millors condicions per a competir i crear riquesa. Els governants no ho formulen així, tan descarnadament, però a la pràctica és com si ho fessin. La resignació aparent de la societat amb les enormes bosses de pobresa en mig d'economies en ple auge sembla indicar que ho consideren un mal necessari i inevitable.

Per a concloure només ens queda ponderar la gran distància entre la realitat d'ara i aquí respecte l'ingenu pensament liberal del segle XIX, i dels seus ideals de Llibertat, Igualtat i Fraternitat. Perquè un món regnat pel darwinisme social és un món on la llibertat no compta perquè tot està determinat; la igualtat és totalment indesitjable, perquè l'avenç de l'espècie es basa en la diferència de condicions i d'oportunitats, en la superioritat d'alguns sobre els altres; i la fraternitat és una debilitat imperdonable, que no pot significar res real en un món competitiu on l'home és un llop ferotge per a l'home.

NOTES

- 1) Aquest ordenament jeràrquic també es dóna a l'interior dels ordes religiosos. Allà la caritat no porta a la igualtat.
- 2) En tenim abundants testimonis a la Bíblia, i textos molt explícits d'Aristòtil, sobre la necessitat, de llei natural, que l'activitat econòmica estigui regulada per les autoritats.
- 3) ADAM SMITH, "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations". Llibre IV, Cap. 1 (reedició d'Edwin Cannan), The University of Chicago Press, 1976, p. 450-473. Se sol citar com a "The Wealth of Nations" (La riquesa de les nacions).
- 4) El Rei Sol hauria adoptat la planificació central si l'hagués coneguda en el seu temps.
- 5) Aquesta és la famosa i "única" cita de la mà invisible, que s'ha emprat per a resumir tota la teoria de Smith i del liberalisme primitiu. Tanmateix, aquesta doctrina conté molts més elements, i de

més importants, com després veurem, que els continguts en la metàfora de la mà invisible. ADAM SMITH, "La Riquesa de les Nacions", Llibre IV, Cap. 2. En la versió anglesa de George J. Stigler, p. 477.

- 6) ADAM SMITH, "La Riquesa de les Nacions", Llibre I, Cap. 11, p.165.
- 7) JOHN STUART MILL, "Principles of Political Economy", Llibre IV, Cap. VII, par. 7. En l'edició de sir William Ashley, p. 793. En realitat el text citat és contra els gremis, que són considerats monopolis en el mercat de treball, però el que diu també pot ser aplicat a les empreses.
- 8) DAVID RICARDO, "The Principles of Political Economy and Taxation", Cap. XXV "On colonial trade", p. 227s en l'edició de Donald Winch.
- 9) LORD ROBBINS, "The Theory of Economic Policy in English Classical Politica Economy", 2a edició, MacMillan, 1978, p. 26.
- 10) ADAM SMITH, "La Riquesa de les Nacions", Llibre I, Cap. 8. En l'edició d'Edwin Cannan, p. 88.
- 11) ROBERT MALTHUS, "Principles of Political Economy", 1a edició, p. 184. Citat en el llibre de Lord Robbins, p. 70, que té un capítol amb el títol "The Condition of the People".
- 12) És una tesi defensada pel professor nordamericà JOHN K. GALBRAITH, "Economics and the Public Purpose".
- 13) RICHARD HOFSTADTER, "Great Issues in American History", Vol. III. edició revisada, Vintage Books, 1982, p. 87-89.
- 14) RICHARD HOFSTADTER, loc.cit., p. 84.

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94; correu-e:
espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>